

EKOMUZEJI – OŽIVLJANJE IN VARSTVO ARHITEKTURNE DEDIŠČINE

UDK 719
COBISS 1.02 pregledni znanstveni članek
prejeto 15.02.2008

ECOMUSEUMS – REVISITING AND SAFEGUARDING ARCHITECTURAL HERITAGE

izvleček

Prispevek v slovenski prostor prinaša temeljna vedenja in strokovne razlage o pojavnosti ekomuzejev v svetu, njihovem razvoju in njihovih razpoznavnih značilnostih. Ekomuzej je termin, ki se je kot skovanka in okrajšava za ekološki muzej na prostem (fr. "musée écologique de plein air") pojavil v začetku sedemdesetih let dvajsetega stoletja. Najprej v Franciji z zelo vplivnim muzejem 'človek in industrija' v kraju Le Creusot v Burgundiji, kasneje pa tudi drugod po svetu. Ekomuzeji izhajajo iz izkušenj muzejev na prostem in se bistveno razlikujejo od klasičnih muzejev. Povezujejo različne muzejske dejavnosti, z oblikami integralnega varstva dediščine na širšem "muzejskem" območju, in predvidevajo vključevanje lokalnih skupnosti ter aktivno vlogo lokalnega prebivalstva. V svetu so že izoblikovani strokovni kriteriji in indikatorji, ki določajo oziroma upravičujejo poimenovanje "ekomuzej". Ekomuzeji so kot oblika integralnega varstva kulturne dediščine v veliko primerih ustrezni tudi za oživljanje in varstvo arhitekturne dediščine. Tudi v Sloveniji je mogoče ugotoviti različna začetna prizadevanja za vzpostavitev ekomuzeja.

abstract

This contribution brings into the Slovene arena fundamental knowledge and professional interpretation of the phenomenon of ecomuseums around the world, of their development and distinctive characteristics. Ecomuseum is a coined term and an abbreviation for open-air ecology museums (Fr. musée écologique de plein air) which emerged at the beginning of the seventies of the twentieth century, at first in France, due to a very influential museum called Man and Industry at Le Creusot in Burgundy, and later on elsewhere in the world. Ecomuseums originate in experiences of outdoor museums and essentially differ from usual museums. They associate various museum practices with forms of integrated safeguarding of heritage in the wider "museum" area, and envisage the inclusion of local communities, as well as the active role of the local population. Professional criteria and indicators have already been shaped to determine and justify the use of the term ecomuseum. Ecomuseums as forms of the integrated safeguarding of cultural heritage often act as suitable media for revisiting and safeguarding architectural heritage. In Slovenia, too, we can determine various initial endeavours for establishing an ecomuseum.

ključne besede:

ekomuzej, Le Creusot – Montceau, arhitekturna dediščina, integralno varstvo, ekomuzej hmeljarstva in pivovarstva

key words:

ecomuseum, Le Creusot–Montceau, architectural heritage, integrated safeguarding, ecomuseum of hop growing and brewing industry

V svetu je po ocenah nekaterih muzealcev že krepko prek 25.000 registriranih muzejev najrazličnejših vsebin. Od tega naj bi bilo – kot ugotavlja Peter Davis [1999: 76] v letu 1998 – v 25-ih državah po svetu kar 166 ekomuzejev. Kaj naj bi bili – glede na poimenovanje – ekomuzeji?

Ali imajo ekomuzeji kaj skupnega z ekologijo kot vedo o odnosu organizmov do okolja? To vprašanje se največkrat samo po sebi postavlja tako strokovnjakom kot laikom. Odgovor: neposredno ničesar, posredno pa zelo veliko!

Za besedo ekologija vemo, da je zložanka iz gr. oikos in logos. Oikos naj bi pomenil 'hišo', 'dom', 'bivališče', logos pa 'besedo', 'govor', 'pripoved', pa tudi 'zakon', '(raz)um', 'bistvo'. Kaj naj bi ob tem pomenila beseda ekomuzej? Za gr. 'museum' in lat. 'museium' vemo, da je pomenil 'muzam posvečen kraj', 'šola za poučevanje pesništva, glasbe in drugih umetnosti' oziroma hram znanosti in umetnosti. Kaj dobimo, če k temu dodamo še predpono 'eko'?

Ekomuzeji - razvoj opredelitev

Ekomuzej je relativno nov termin, ki se je kot skovanka in okrajšava za "musée écologique de plein air" (ekološki muzej na prostem) pojavil v začetku sedemdesetih let dvajsetega stoletja. Najprej v Franciji, kasneje tudi drugod po svetu. Termin "ekomuzej" so prvič uporabili leta 1971, ko so v Franciji formirali "Ministrstvo za okolje in kakovost življenja". Termin

se v javnosti najprej pojavi v govoru takratnega ministra Roberta Poujade na 9. generalnem kongresu ICOM-a v Grenoblu z več kot 500 udeleženci z vsega sveta. Hugues de Vareine in Serge Antoine sta ga predlagala ministru, da bi se z uvedbo povsem novega pojma izognili ustaljenemu, klasičnemu terminu 'muzej' za takrat povsem nove zelene oblike in vsebine, ki naj bi prodrle v muzejstvo. Pojem je kasneje prvi vsebinsko opredelil Georges Henri Rivière, ki ga največkrat tudi priznavajo za 'očeta' gibanja za ekomuzeje [Walsh, 1992: 162]. Že dve leti po nastanku skovanke je Rivière [1973: 44] podal v reviji "Museum" njeno definicijo. Lahko ugotovimo, da jo je izpeljal z nekakšno nadgradnjo opredelitve muzejev na prostem, ko je zapisal: "Korak dlje od teh razvojev (muzejev na prostem; op L. L.) je ekomuzej v bistvu sestavljen iz dveh med seboj povezanih muzejev – muzeja prostora, ki je muzej na prostem, in muzeja časa, ki je k prvemu dodan oziroma ga dopolnjuje." Ob tem je zapisal, da "muzej prostora" obsega več med seboj povezanih ali ločenih območij, ki so kot ekološke enote značilne za okolje določene regije, na kateri so ali pa tudi niso, in situ zaščitene in ohranjene stavbe vredne kulturne dediščine ali translocirane stavbe, prinesene od drugod, ki so v celoti opremljene kot v primerih etnografskih muzejev na prostem. Za zbirke iz "muzeja časa" pa pravi, da so to lahko primerki, modeli ali avdio-vizualni dosežki, ki so prav tako značilni za okolje regije in urejeni kronološko, po časovnih obdobjih, do sedanjosti. Gre za koncept združevanja predstavitve

"prostora" in "časa" v povezavi s kulturno dediščino, ki je in situ muzejsko prezentirana in dopolnjena s spremljajočimi, lahko začasni muzejski prezentacijami.

Opredelitev je Riviére kasneje dvakrat dopolnil in jo postopoma razvijal. Tretja in zadnja dopolnitev je bila v obliki uvodnika objavljena v ugledni Unescovi reviji "Museum" in proklamirana kot "razvojna definicija". Definicija v obliki nekakšnega "manifesta" je zelo obširna – kar nekaj odstavkov, napisana v zelo poetičnem in metaforičnem jeziku [Prim.: Riviére, 1985: 182–183; glej prevode definicije v npr.: Duclos, 1994: 63; Duclos, 1995: 307, Davis, 1999: 67, Lah 2002: 208].

Če se vrnemo k morda prvotni opredelitvi ekomuzeja, ki jo je ponudil Jean Blanc na usposabljanju prvih zaposlenih v regijskih naravnih parkih Francije, je pomembno izpostaviti naslednji poudarek iz njegove opredelitve: "Ekomuzej je zbirka in situ organskih enot, ki v prostoru ustvarjajo mrežo odnosov med človekovim življenjskim okoljem in njegovim načinom življenja ter je zbirka in vitro reprezentativnih pričevanj zgodovine teh odnosov." [Duclos, 1994: 62]. Jean Blanc je bil leta 1971 ekspert visokega urada za okolje v Franciji in hkrati eden vodilnih pri prizadevanjih za ustanavljanje danes zelo uspešnih regijskih naravnih parkov Francije [Duclos, 1995: 304].

Poseben odbor ICOM-a [1978: 3–4] je kasneje predlagal naslednjo definicijo: "Ekomuzej je institucija, ki upravlja proučuje in raziskuje – v znanstvenem, izobraževalnem in širšem kulturnem pomenu – celotno dediščino določene skupnosti, vključno z njenim celotnim naravnim kulturnim okoljem. Na tak način je ekomuzej nosilec participacije javnosti v skupnosti, planiranja in razvoja. Za slednje ekomuzeji uporabljajo vse načine in metode, ki so na voljo, tako da javnost razume, presoja in obvladuje – brez zadržkov in z odgovornostjo – probleme, s katerimi se sooča. V glavnem ekomuzej uporablja jezik artefaktov, resničnost vsakdanjika in konkretne situacije, da doseže zelene spremembe" [Davis, 1999: 69].

Maroevič [1984: 18] kar nekaj let za tem ugotavlja, še v takratni Jugoslaviji, kjer je bil pojem tedaj še povsem neuveljavljen in malodane neznan, da "ekomuzeji niso povsem trdno definirani in da se na njih lomijo kopja". Razume jih kot "obliko integralne zaščite kulturne dediščine v prostoru," ki "vključuje muzejsko komunikacijo!" Preprosta trditev, zelo uporabna in s katero se je mogoče zlahka strinjati! S tem muzejska dejavnost bistveno presega nekdanje tradicionalno ustaljene omejitve. V tem kontekstu pomeni "ekomuzej muzeološko konzervirano vez med človekom in prostorom prek človekovega delovanja v prostoru. Ta vez ni neokrnjena realnost, temveč zavestno interpretirana in ohranjena, pogosto s človekovo roko izločena in s tem na novo ustvarjena muzejska stvarnost, ki se lahko zamenja in transformira do tiste meje, ki se še ne bo izneverila temeljni muzejski sporočilnosti. V tem je perspektiva novih muzeoloških tendenc."

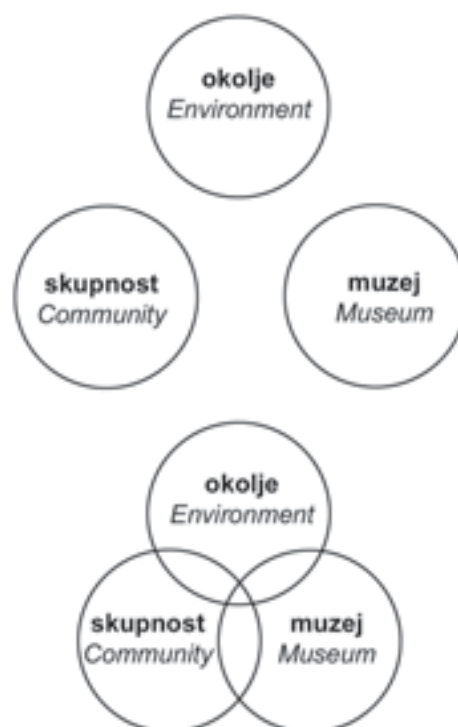
Ekomuzeji imajo v primerjavi s "klasičnimi" muzeji popolnoma obrnjeno logiko. V njih se namreč ne zbirajo predmeti, temveč se z njimi živi, na poseben način, tako da se predmeti ohranjajo in uporabljajo [Prim.: Maroevič, 1993: 173].

Da se težave z opredeljevanjem ekomuzejev vlečejo v sodobnost, dokazuje tudi razmišljanje Hughja Spencerja, ki jih

Slika 1: Grafična ponazoritev med seboj povezanih in prepletenih vsebin ekomuzeja.

Figure 1: Graphical illustration of associated and intertwined contents of ecomuseum.

Slika 2: Ponazoritev kaže ključno razliko med vlogo tradicionalnega muzeja in ekomuzeja v razmerju do okolja in skupnosti.

Figure 2: Illustration shows essential difference between roles of traditional museums and ecomuseums in relation to the environment and community.

skupaj z "živečimi zgodovinskimi kraji/lokalitetami" (ang. living history sites) uvršča preprosto med fenomene "razstav"(ang. "exhibitions"). Razstave pojmuje kot prevladujočo obliko komuniciranja med (najrazličnejšimi) muzeji in občinstvom [Prim.: Spencer, 1999: 155].

Morda najbolj posodobljeno in razumljivo opredelitev ekomuzejev ponujata Gary Edson in David Dean [1994: 8] v njunem znanem "Priročniku za muzeje", ko jo povzemata in dopolnjujeta po Fullerju [1992: 328–329]: "Ekomuzeji so bili oblikovani za zaščito in varstvo ekonomskega preživetja zgodovinskih pričevanj določenega območja z vključevanjem in nudenjem podpor ter za srečevanje skupnosti. Z ekomuzeji spoznavamo pomen kulture v razvoju lastne identitete in z njimi pomagamo skupnosti prilagoditi se hitrim spremembam. Zato so ekomuzeji orodje za ekonomsko, družbeno in politično rast in razvoj skupnosti, iz katere izhajajo."

Torej, predpona "eko" poudarja pomen naravnega in socialnega okolja, v okviru katerega temelji vsak ekomuzej.

Začetki ekomuzejev

V Franciji so se na državni ravni že leta 1967 opredelili za koncept razvijanja regionalnih naravnih parkov, ki za razliko od nacionalnih parkov in naravnih rezervatov vključujejo tudi poseljeni prostor. Zato je v njih obnova stavb in vsebinska prenova naselij povsem pričakovana in običajna vzporedna dejavnost. Gre za ukrepe, ki omogočajo varovanje okolja in ohranjanje kulturne dediščine ob pomoči lokalnega prebivalstva [Prim.: Les parcs naturels régionaux, 1994: 40; Duclos, 1995:

303]. Do leta 1997 je bilo v Franciji ustanovljenih že kar 27 tovrstnih varstvenih območij. Znani dogodki družbenega in kulturnega vrenja maja 1968 so bili med drugim naperjeni proti nadaljnjemu razvoju porabniške družbe in k prizadevanjem po ponovni uveljavitvi tradicionalnih in manjšinskih kultur, še posebej kmečke civilizacije.

Na prve francoske zametke ekomuzejev naletimo v okvirih ustanovljenih regionalnih naravnih parkov. Park d'Armorique v Bretoniji je vključeval dva manjša ekomuzeja (Ecomusee des Monts d'Arree in Ecomusee de l'Île de Ouessant) v povsem različnih kulturnih krajinah parka – na obalnem delu in v goratem predelu. Na otoku Ouessant so v juliju leta 1968 odprli prvi poskusni ekomuzej, ki je vključeval vetrni mlin in tri stavbe. Ta velja za prvi ekomuzej na svetu [Davis, 1999: 62–63]. Podobni zametki ekomuzejev se pojavijo v okviru regionalnega naravnega parka v gaskonjski pokrajini Grande Lande leta 1969. Tedanji "Musée de Marquèze" so kasneje preimenovali v "L'eco-musée de la Grande Lande" [Parks naturels régionaux, 1999]. Sledil je še muzej v okviru regijskega naravnega parka Camargue. [Podrobno v: Duclos, 1995: 305].

Primer Creusot – Montceau

"Muzej človek in industrija" v Burgundiji (v osrednji Franciji) v mestu Le Creusot je zagotovo ekomuzej, ki je imel največji vpliv na njihov nadaljnji razvoj. Kenneth Hudson o njem pravi: "Muzealci z vsega sveta so utrli pot v Le Creusot, ki je postal Lurd ali Santiago di Compostella sveta muzejev" [v: Davis 1999: 66].

Kraj je bil pomembno središče industrijske regije v Franciji v drugi polovici 19. stoletja. Še posebej znan je po proizvodnji lokomotiv in oborožitvene vojne opreme. Industrija je propadla po drugi svetovni vojni in s tem je del območja Burgundije tedaj doživel ekonomsko in socialno opustošenje.

Uveljavljen je bil predlog, da območje pridobi poseben status in da se poskusno uvede koncept ekomuzeja, ki naj bo uporabljen predvsem kot orodje za regeneracijo regije, kot orodje, ki bo tudi ljudem povrnilo izgubljeni ponos, dostojanstvo in hkrati uvedlo nove oblike mogočih dohodkov in zaslužkov. Za idejo je zaslužen predvsem Marcel Evrard, ki je imel trdno oporo v sodelovanju z Georgesom Henrijem Rivièreom.

Ekomuzej so zasnovali leta 1971. Uradno "otvoritev" je doživel leta 1974. Zajemal je kar 500 km² veliko območje, ki je obsegalo 25 občin z več kot 150.000 prebivalci in z dvema urbanima središčema – Le Creusot (industrijsko središče) in Montceau-les-Mines (rudarsko središče). Del območja je urbanega značaja, del pa ruralnega. Osnovno vodilo ekomuzeja je bila zaščita skupne dediščine, ki naj bi bila v pretežni meri ohranjena in situ. Jedro območja muzeja je postal dvorec (Le château de la Verrerie) iz 18. stoletja, ki je pripadal družini Schneider, prav tako močno vezani na nekdanji industrijski razvoj kraja. Dvorec je postal eden vodilnih in zelo vplivnih tako imenovanih "fragmentiranih muzejev" – zbirk, ki so bile vanj prenesene in oblikovane kot nove vsebine. Sedaj dvorec deluje tudi kot osrednja informacijska točka celotnega ekomuzeja. Ocenjevali so, da je ekomuzej po petnajstih letih s svojim delovanjem uresničil večino prvotno zastavljenih ciljev

Slika 3: Ekomuzej mora biti lociran in mora delovati v okvirih lokalne skupnosti in lastnega pripadajočega okolja.

Figure 3: Ecomuseum has to be located and active within the framework of the local community and environment to which it belongs.

in načel, ob nekaterih "neizogibnih napakah in razočaranjih še posebej med člani univerzitetnih oddelkov, ki niso zmogli razumeti, da muzej ne obstaja primarno zaradi njih samih in njihovih koristi" [Hudson, 1987: 165–166].

Treba je poudariti še eno osnovno in tedaj izvirno značilnost ekomuzeja. Poleg osnovnega jedra ekomuzeja (dvorca) sestavljajo osnovno strukturo ekomuzejskega območja še njegove "antene" (fr. antennes). To so v bistvu "mini muzeji", kot manjše muzejske izpostave, ki so dislocirane od dvorca. Muzejske izpostave reflektirajo zelo različne karakterne značilnosti celotnega muzejskega območja in omogočajo določeno stopnjo specializacije in priložnost lokalnim iniciativam, da izrazijo same sebe. Te najbolj reprezentativne "antene" v območju ekomuzeja so:

- klop stavb ob industrijskem kanalu, ki je bil še posebej pomemben v času pred uvedbo železnice,
- premogovnik v kraju Blanzay, skupaj z vso svojo nekdanjo infrastrukturo,
- šolski muzej pri Montceau-les-Mines,
- srednjeveški samostan pri Perrecy-les-Forges,
- ulica prebivališč rudarjev in železarskih delavcev iz začetka devetnajstega stoletja,
- rudniška jezera in parki.

Ekomuzej dandanes na območju v svojo mrežo povezuje kar 21 dislociranih muzejskih enot. V njegovo delovanje je vključenih veliko aktivistov in prostovoljcev. Za razliko od začetnih ekomuzejev, ki jih Peter Davis [1999: 67] uvršča med t. i. "raziskovalne ekomuzeje", je ekomuzej Le Creusot prvi primer t. i. "razvojnega ekomuzeja" oziroma "ekomuzeja lokalnih skupnosti". Ob tem lahko ugotovljamo številne podobnosti s tistimi kasnejšimi muzeji na prostem, ki so v pretežni meri ohranjali kulturno dediščino in situ.

Konceptualna razlika med kompleksom muzeja na prostem Ironbridge v Veliki Britaniji in ekomuzejem Le Creusot je predvsem v tem, da je prvi že od začetka oblikovan predvsem za privabljanje in ugajanje obiskovalcem, ki vanj prihajajo zunaj območja muzeja, drugi pa obstaja primarno za bogatenje kakovosti bivanja lokalnega prebivalstva! Tudi konservatorska in druga preureditvena dela v Ironbridgeu so bila primerjalno gledana dražja od tistih v Le Creusotu. Prihodki od obiskovalcev so za obstoj in delovanje prvega izjemno pomembni, pri drugem pa niso na prvem mestu [Prim. tudi: Hudson, 1987: 166].

Prav na teh poudarkih je mogoče razumeti poglobljene razlike, ki so jih uvedli ekomuzeji. Znana je misel Huguesa de Varina iz leta 1973 (tedanjega direktorja ICOM-a), ki je za Le Creusot rekel: "Vsa skupnost je živ muzej in obiskovalci so vseskozi v muzejski notranjosti. Muzej nima obiskovalcev – ima prebivalce" [Duclos, 1995: 305]. Več informacij o sedanjem delovanju ekomuzeja dobimo na spletni strani: <http://www.ecomusee-creusot-montceau.fr/>.

Ekomuzeji v svetu

Razširjenosti ekomuzejev ni mogoče omejevati zgolj na Francijo in frankofonske države. Poznani so tudi na Portugalskem, v Španiji, Skandinaviji, Belgiji, Italiji, Švici, Veliki Britaniji, na celotnem območju Kanade, pa tudi v Združenih državah Amerike,

Avstraliji in na Japonskem. Njihove dejanske razširjenosti dandanes ni mogoče več natančno ugotoviti, saj je prišlo do nekontrolirane in pretirano razširjene rabe termina "ekomuzej" – tudi za "muzeje", ki nikakor ne izpolnjujejo strokovnih kriterijev za uporabo poimenovanja.

Po podatkih neodvisne raziskovalne ekipe v Italiji "Osservatorio ecomusei" (slov.: Opazovalnice ekomuzejev), ki deluje pod okriljem Mednarodnega gibanja za novo muzeologijo (MINOM), v svetu deluje že več kot 300 ekomuzejev [Osservatorio ecomusei, 2008]. Pomembno je poudariti, da se celo v sami Franciji termin ekomuzej ne pojavlja v muzejski zakonodaji (normativiki), temveč obstaja le kot idejna in strokovna usmeritev. Kot je ugotavljal Duclos [1995: 299], se nikjer po svetu v zakonih ne razločuje med muzeji in ekomuzeji. Priznavanja drugačnosti ekomuzejem pa so na strokovnem področju znana. Tako na primer Max Gschwend [1998: 50] iz muzeja na prostem Ballenberg v Švici poroča o več kot desetih institucijah, ki delujejo pod imenom "ekomuzej" v Franciji in v poročilu obnavlja že davno znana načela ekomuzejev. Dejstvo ostaja, da domala vsi delujejo v okvirih večjih "organizacijskih enot" – regionalnih naravnih parkov.

Organiziranost ekomuzejev

Pomembna novost, ki se je razvila v povezavi z ekomuzeji, je njihova organiziranost. Ta je v Franciji precej podobna organiziranosti regionalnih naravnih parkov. Ta komponenta morda še najbolj prepričljivo dokazuje, v čem so ekomuzeji različni od vseh drugih muzejev, tudi muzejev na prostem. Zaradi posebnosti v načinu delovanja je Rivière že leta 1980 v besedilu "Načela organiziranosti ekomuzejev" priporočil njihovo organiziranost na delovanju treh odborov:

- upravnem odboru, v katerem sta zastopani lokalna skupnost in uprava ekomuzeja,
- odboru uporabnikov, v katerem so zastopana različna domača združenja,
- znanstvenem odboru.

Hkrati je priznaval, da ne obstaja tipičen ekomuzej: "Različnost ekomuzejev je brezmejnna, saj so si danosti med njimi tako različne." [Duclos, 1995: 307]

Težave, omejitve in njihove nevarnosti

Zaradi kompleksne vpetosti ekomuzejev v vsakodnevno družbeno življenje je tudi krhkost in "nestabilnost" takih ustanov zlahka razumljiva. Dve tretjini ekomuzejev v Franciji vodijo združenja, ki se morajo, tako kot vodstva regionalnih naravnih parkov, periodično (na vsakih deset let) pogajati z oblastmi za potrebna finančna sredstva in jih nenehno opravičevati. Programi in delovanje ekomuzejev zlahka postanejo predmet nadzora političnih strank in v njihovi nadvladi tudi instrument manipulacij. Oblasti jim seveda omejujejo sredstva in nadzorujejo obseg njihovega trošenja. [Prim.: Hubert, 1985: 188]

Marsikje je bila ustanovitev ekomuzeja posledica krutega razvoja, ki pušča za sabo prazne in zaprte tovarne, izseljeno kmečko prebivalstvo in podobne tegobe slabo nadzorovanih gospodarskih preobrazb. V zvezi z ekomuzeji se je tudi zapisalo, da so to "muzeji recesije", še posebej v primerih, ko vključujejo

opuščena industrijska območja. Ekomuzeji, ki povezujejo določeno območje in ljudi, morajo upoštevati zahteve razvoja in se ustrezno prilagajati. Kljub temu, da je ena od temeljnih lastnosti ekomuzejev razmišljanje o krajevnem razvoju, lahko sprožijo odpor, nezaupanje in celo zavračanje krajevnih političnih oblasti. To se je dogodilo tudi v primeru Ekomuzeja Creusot – Montceau.

Z ekomuzeji se dogajajo podobne stvari kot z mnogimi drugimi prizadevanji: ko presežejo in premagajo vse težave, s katerimi se spopadajo, so dejansko novotarijski in uspešni. Hkrati pa so lahko žrtev stranpota in odklonov, če njihovo delovanje nima vsaj minimalne znanstvene podlage. Ekomuzeji potrebujejo raziskovanje in znanstveno podlago pri vseh svojih dejavnostih. Pri tem je treba paziti, da univerzitetni raziskovalci in najrazličnejši strokovnjaki v njem vendarle nimajo najpomembnejše besede. Ljudje bi se umaknili in posledice bi bile porazne. V dialektiki med raziskovanjem in kulturnim delovanjem je treba vselej poiskati ravnovesje in prav v tem je vloga ekomuzejev. So pa tudi še drugačne težave, ki povzročajo "nihanja" v delovanju ekomuzejev. Vselej so odvisni od sodelovanja prebivalstva. Vsi ti razlogi povzročajo, da v Franciji potiskajo ekomuzeje v vrsto

neuspešnih poskusov preteklosti. V številnih drugih državah vladajo drugačni pristopi – tudi ognjevita naklonjenost s številnimi pristaši, ki vzbujajo zanimanje [Prim.: Duclos, 1995: 308–310].

Pomen

Kljub nekaterim negativnim izkušnjam v razvoju ekomuzejev je mogoče zaznati njihov vpliv. Število ekomuzejev ni naraščalo enakomerno. Nekateri so izginili, medtem ko so drugi preživeli zgolj zaradi pomena lastnih zbirk. Trenutkom navdušenja in ustvarjalnosti, ki so spremljali njihov nastanek, so sledili tudi težji in usodnejši dnevi.

Nedvomno so vzpodbudili razvoj tako imenovanih "muzejev sosesk" (ang. Neighbourhoods museums), ki so se vzporedno pojavljali predvsem v Združenih državah Amerike, in drugih muzejev lokalnih skupnosti (ang. Community museums), ki želijo najti izvirne načine, da bi dali ustrezen pomen pogostim in povsem vsakdanjim stvarim. V germanskem in skandinavskem prostoru so se v velikem obsegu razvile t. i. "živeče zgodovinske kmetije" [Koželj, 1991: 111–113].

Ekomuzejem priznavajo novosti predvsem na treh področjih [Duclos, 1995: 310; Duclos, 1994: 61–62; podobno tudi: Enström, 1985: 207]:

- 1/ Pri sodelovanju prebivalstva (kot gibalo razvoja). Ekomuzeji reflektirajo in hkrati vzpodbujajo željo lokalnega prebivalstva po raziskovanju lastne zgodovine in poudarjajo izvirni izraz njihovega družbenega razvoja. Vse več muzejev si želi zares spoznati svoje občinstvo, ustreči pričakovanjem in vzpostaviti resničen dialog. Ekomuzej, ki deluje kot živčni končiči družbe, bo vselej prehitel vprašanja svojega občinstva, ponudil bo orientacijske točke, oprijemališča, zbral bo podatke o problemih, ki jih je treba razrešiti...
- 2/ Pri prispevanju k skupnemu razmišljanju o razvoju (kot cilj razvoja). Pomemben je njihov princip regionalnega karakterja – vzpostavitve v okviru "naravno" oblikovane regije. Ekomuzeji lahko pomagajo krajanom, da bi razumeli položaj, v katerem se nahajajo, ekomuzeji jim pomagajo vrniti pogum, dostojanstvo in samozavest ter jih vzpodbudijo k obvladovanju lastnega obstoja (razvoja). O tovrstnih ciljih, prizadevanjih in dosežkih ekomuzejev pričajo številne izkušnje iz njihove zgodovine.
- 3/ Uporabi interdisciplinarnosti in integracije dela različnih disciplin (kot orodje razvoja). Raziskovanje in pojasnjevanje celovitih razmerij med človekom in njegovim okoljem zahteva prepletanje, združevanje in povezovanje metod in rezultatov več znanstvenih disciplin. Ekomuzeji so dokazali, kako koristna je lahko uporaba interdisciplinarnosti, tako na ravni izmenjave znanj med raziskovalci in prebivalci kot na ravni muzeografskega izraza in boljšega poznavanja konkretnega prostora.

Ključne razlike med tradicionalnimi muzeji in ekomuzeji

Morda najbolj preprosto in uporabno definicijo razlikovanja med tradicionalnimi muzeji in ekomuzeji ponuja René Rivard, ki jo povzema tudi Davis [1999: 69], ko ugotavlja:

Tradicionalni muzej = stavba + zbirke + strokovnjaki + obiskovalci
 Ekomuzej = teritorij + dediščina + kolektivni spomin + prebivalci z obiskovalci

Slika 4: Poti dediščine v Ekomuzeju Creusot – Montceau. Označeno je 21 lokacij, ki predstavljajo t. i. "antene" - dislocirane enote kot "in situ" muzejske izpostave.

Figure 4: Heritage routes at the Creusot-Montceau Ecomuseum. There are 21 locations marked, which represent the so-called antennae - dislocated units acting as "in situ" museum branches.

Peter Davis [1999: 220–228] kot nekakšne kriterije za presojo, ali gre v konkretnem primeru dejansko za ekomuzej, v svoji monografiji povzame razmišljanja v petih indikatorjih, ki naj bi določali temeljne značilnosti velike večine ekomuzejev:

- Obseg območja ekomuzeja ni nujno opredeljen s konvencionalnimi mejami.
- Fragmentiranost muzejskih lokacij in 'in situ' varstvo dediščine z interpretacijo.
- Sodelovanje in partnerstvo pri varstvu in interpretaciji kulturne dediščine kot nasprotje njenemu lastništvu.
- Omogočanje lokalnim skupnostim in prebivalstvu vključevanje v muzejske dejavnosti in v oblikovanje njihove kulturne identitete.
- Ekomuzej mora imeti potencial za holistične in interdisciplinarne načine interpretacije.

Drugi označujejo ekomuzeje kot interpretacijska središča, instrumente razvoja, ponekod kot parke ali začasne muzeje, ponekod kot središča etnografske konservacije ali kot središča za industrijsko dediščino. To so lahko "tržnice idej, utopij in dosežkov." [Varine, 1985: 185]

Z ekomuzeji prepoznavamo pomen kulture in pomen razvoja lastne identitete in pomagamo skupnosti pri prilagajanju hitrim spremembam. Ekomuzeji so zato orodje za ekonomsko, socialno in politično rast in razvoj družbe, iz katere izhajajo [Edson, Dean, 1994: 8].

Skratka: z ekomuzeji se zavzemajo za integracijo vseh disciplin, ki so običajno povezane z muzeologijo, vključujoč arheologijo, etnologijo, družbeno zgodovino, arhitekturo, sociologijo, antropologijo, geografijo, geologijo in dejansko vsako disciplino, ki lahko prispeva k razumevanju ljudi in pokrajine. Ekomuzeji torej ne zadevajo neposredno ekoloških oziroma konservatorskih ciljev, kot bi lahko kdo sklepal po terminu.

In končno, ekomuzeji so vzpodbudili in utrdili posebno gibanje za novo muzeologijo, "ki se primarno zavzema za razvoj skupnosti, ki reflektira gonilne sile družbenega razvoja in jih združuje pri načrtovanju prihodnosti" [Myrand, 1985: 200–201]. Ta vključuje ekomuzeologijo, muzeologijo lokalnih skupnosti in vse druge oblike aktivne muzeologije. [Declaration of Quebec: Basic principles for new museology, 1985: 201]. Ne moremo pa povsem enačiti ekomuzejev s pojavom nove muzeologije! Ekomuzeji so le ena od njenih variant.

To pa seveda še ne pomeni konca razvoja ekomuzejev, kot ugotavlja muzeolog Tomislav Šola [1992: 141]. Čeprav so bili po zaslugi Riviére "ustoličeni" tako imenovani "integralni muzeji" in so se (tudi) iz njih razvili ekomuzeji, ostaja še veliko poti in pristopov do nadaljnjih oblik integralnega razvoja. Posebnosti in izjemnosti narekujejo prilagajanje, ki naj išče podporo v uspešnih interpretacijah in uveljavitvah splošnih načel!

Ekomuzeji v Sloveniji

Temeljne značilnosti ekomuzejev so v slovenskem prostoru tudi med strokovnjaki relativno slabo poznane. Mnogi avtorji ugotavljamo [Prim: Ramovš, 2006:7, Grafenauer, 2000: 58, Lah, 2002: 24...], da še vedno prihaja do splošne zmede pri poimenovanju najrazličnejših oblik muzejev in zbirk.

Brez dvoma pa tudi v Sloveniji obstoji nekaj poskusov varstva kulturne dediščine oziroma delovanja muzejev, ki jih lahko povezujemo s principi delovanja ekomuzejev.

Eden od poskusov nadgradnje integralnega razvoja zgodovinskega središča, ki je izgubilo svojo nekdanjo vlogo in vitalnost, je primer Štanjela na Krasu. Predstavljeni aplikativni model integralnega varstva dediščine [Lah, 2002: 237–272] izpolnjuje vse kriterije oziroma indikatorje, ki določajo ekomuzeje. Navedeni predlog integralnega načina varstva in razvoja zgodovinskega središča Štanjela bi lahko brez zadržkov promovirali tudi kot projekt "Ekomuzej Štanjel". Žal predstavljena ideja in metoda dela do danes nista zaživeli. Problematika varstva in razvoja zgodovinskega središča Štanjela se še nadalje "razrešuje" s parcialnimi projekti, brez globalne in dolgoročne razvojne vizije. Uveljavljen je neambiciozen način dela, ki v praksi ne razlikuje zgodovinskega središča Štanjela od katere koli druge vasi na Krasu.

Muzej solinarstva v Sečovljah bi lahko – z nekaj prilagoditvami in dopolnitvami – promovirali tudi kot ekomuzej. Verjetno bi že samo poimenovanje povečalo njegovo razpoznavnost kot turistične destinacije in "obiskovalske atrakcije". Muzej na

Slika 5: Dvorec Le château de la Verrerie iz 18. stoletja predstavlja izhodiščno točko ekomuzeja v mestecu Le Creusot v Burgundiji. V ospredju je stožčasta zgradba, ki služi potrebam muzejskega gledališča.

Figure 5: The Verrerie Castle from the 18th century, at Le Creusot in Burgundy, represents the starting point of an ecomuseum. In the forefront there is a cone-shaped building serving as the museum theatre.

prostem, tako kot ga sedaj razvrščajo, ima potencial, da bi se v prihodnosti razvijal kot ekomuzej. Še nadalje je treba vlagati napore, da se v čim večji meri vključuje v vsakdanje življenje lokalne skupnosti ter da v čim večji meri prispeva k holistični in interdisciplinarni interpretaciji kulturne in naravne dediščine širšega prostora.

Posamezne poskuse oživitve in muzejske interpretacije kmečkih gospodarstev oziroma opuščeni domačij še ne moremo uvrščati v kategorijo ekomuzejev. Po svojih karakteristikah se tovrstne ločene muzejske interpretacije približujejo kategoriji t. i. "živečih zgodovinskih kmetij". Tovrstna aktualna primera v Sloveniji sta na primer muzealizaciji Grilove domačije v Vinski Gori pri Velenju in Omladičeve domačije v Slatini pri Šmartnem ob Paki. Oba primera bi lahko prerasla v sestav ekomuzeja, če bi kot dela večje celote oziroma mreže uspela med seboj povezati več lokacij v ustrezno muzejsko celoto. Vsaj Grilova domačija ima lahko v okviru Velenja in Šaleške doline ta potenciala. Lokacije naravne in kulturne dediščine – Velenjski grad, mlin v Dobrni, Šaleški grad, Škalsko jezero, Rudarski muzej Velenje, Kavčnikovo domačijo in muzejski potencial družbe Gorenje – bi bilo mogoče med seboj povezati na primer v "Ekomuzej Šaleške doline" in jih hkrati urediti kot enotno turistično destinacijo.

Morda najbolj obetaven poskus vzpostavitve ekomuzeja v Sloveniji predstavlja projekt Ekomuzej hmeljarstva in pivovarstva Slovenije v Žalcu. Projekt je nedavno celo pridobil finančno podporo na razpisu sredstev iz skladov Evropske unije, ki ga je organizirala Služba Vlade RS za lokalno samoupravo in regionalni razvoj za obdobje 2007–2013.

Ekomuzej naj bi poleg prenovljenega osrednjega kompleksa opuščene sušilnice hmelja Inštituta za hmeljarstvo in pivovarstvo Slovenije (IHPS) povezoval še mnoge manjše dislocirane lokacije v okolici Žalca oziroma Celja, ki jih je mogoče na različne načine povezovati z dejavnostjo hmeljarstva in pivovarstva.

Odobreni projekt je rezultat dosedanjih prizadevanj različnih partnerjev: Fakultete za arhitekturo (dr. Darko Likar), Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (dr. Vito Hazler), Inštituta za hmeljarstvo in pivovarstvo Slovenije, Razvojne agencije Savinja in lokalnih oblasti Občine Žalec.

Zahvala

Za samostojno publiciranje in ponovno aktualizacijo proučevanja ekomuzejev sta me, nezavedajoč se, navdušila študenta podiplomskega študija Maja Jeriha, univ. dipl. ekon. in Marko Mele, univ. dipl. arheol. Tudi Mateja Kumer, štud. arh., ki je v dodiplomskem seminarju pripravila študijo "ekomuzeja", je k tej odločitvi nekaj prispevala. Ob mentorskem delu so me namreč študentje seznanjali z lastnimi vtisi in idejami ob obiskovanju muzejev na prostem, arheoloških parkov in ekomuzejev. Na tak način so mi omogočili, da tudi sam znova preverim lastne ugotovitve in aktualiziram svoj lastni diskurz o ekomuzejih, ki sem

ga pred leti obdelal v okviru disertacije. Posebej se zahvaljujem tudi kolegu dr. Darku Likarju, ki me je seznanil z razvojem ideje Ekomuzeja hmeljarstva in pivovarstva Slovenije v Žalcu.

Viri in literatura

- Davis, P., (1999): *Ecomuseums - A sense of place*, Leicester museum studies, New-York, London, Leicester University Press.
- Declaration of Quebec: Basic principles for new museology 1985: *Museum XXXVII*, 148: 201.
- Enström, K., (1985): The ecomuseum concept is taking root in Sweden. *Museum XXXVII*, 148: 207.
- Fuller, N. (1992): *The Museum as a Vehicle for Community Empowerment: The K-Chin Indian Community Ecomuseum Project*. V: Karp, I., Kreamer, C., Lavine, S., ur: *Museums and Communities*, Washington, DC.
- Declaration of Quebec: Basic principles for new museology 1985: *Museum XXXVII*, 148: 201.
- Duclos, J.-C., (1994): Mjesto ekomuzeja u razvoju muzeološkog promišljanja. *Informatica Museologica* 25 (1–4): 57–63
- Duclos, J.-C., (1995): Vloga ekomuzeja v razvoju muzeološke misli. V: *Etnolog* 5: 299–312.
- Ecomusee Creusot – Montceau, 2008: <http://www.ecomusee-creusot-montceau.fr/> < 15. 2. 2008 >
- Edson, G., Dean, D., (1994): *The Handbook for Museums*. Routledge, London, New York.
- Grafenauer, B., (2000): Muzej na prostem, skansen, ekomuzej...? *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 40/3,4: 58–61.
- Gschwendt, M., (1998): *Geschichte und Geschichten*. V: Edwin Huwyler, Christian Sidler, red.: *Jahrbuch 1998 Schweizerisches Freilichtmuseum*. Ballenberg.
- Hubert, F., (1985): Ecomuseums in France: contradictions and distortions. *Museum XXXVII*, 148: 186–190.
- Hudson, K., (1987): *Museums of influence*. Cambridge University Press, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney.
- Koželj, Z., (1991): Novosti pri oblikovanju mreže regionalnih muzejev na prostem v Republiki Sloveniji. V *Varstvo spomenikov* 33: 111 – 113.
- Lah, L., (2002): *Muzeji na prostem – večplastnost pomenov za ohranjanje arhitekturne dediščine* (doktorska disertacija). Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Les parcs naturels régionaux 1994: *Federation des naturels regionaux de France*, Ministre de l'environnement. Paris.
- Maroević, I., (1984): Od muzeja na otvorenom do eko-muzeja. *Informatica Museologica* 1–3 (67–69): 18–19., Muzejski dokumentacioni centar, Zagreb.
- Maroević, I., (1993): *Uvod u muzeologiju*. Zavod za informacijske studije Odseka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Myrand, P., (1985): The new museology proclaimed. *Museum XXVII*, 148: 200–201.
- Osservatorio ecomusei. 2008: <http://www.osservatorioecomusei.net/> <12. 2. 2008 >
- Parks naturels régionaux de France, 1999: Nicole Jusserand (red.), *Guides Gallimard*, Février.
- Ramovš, A., (2006): *Programi in vsebine v objektih kulturne dediščine*. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Rivière, G. H., (1973): From the ethnological museum in the open air to the eco-museum. *Museum XXV*: 39–44.
- Rivière, G. H., (1985): The ecomuseum – an evolutive definition. *Museum XXXVII*, 148: 182–183.
- Spencer, H., A D, (1999): *Exhibition Development*. V: Dexter Lord, G., Lord, B., ur.: *Manual of Museum Planning*, The Stationery Office, London.
- Šola, T., (1992): Discussion. V: Boylan, P. J., ur.: *Museums 2000: Politics, people, professionals and profit*. Routledge, London, New York.
- The ecomuseum, (1978): *Natural History Committee, Newsletter of the ICOM*, 2, 3–4.
- Varine, H. de, (1985): The world and Beyond. *Museum XXXVII*, 148: 185.
- Walsh, K., (1992): *The Representation of the past: Museums and heritage in the post-modern world*. Routledge. London.

doc dr Ljubo Lah
UL, Fakulteta za arhitekturo
ljubo.lah@fa.uni-lj.si